

ATATÜRK LİDERLİĞİNİN SOSYOPSİKOLOJİK ANALİZİ

Ord. Prof. Dr. SULHİ DÖNMEZER

Giriş

I.—Atatürk'ün hayat hikâyesine, özellikle tarihî yönden değinen Türkçe'de ve yabancı dillerde oldukça kabarık sayıda kitap, makale ve araştırma yayınlanmıştır. Bunlar arasında, milletler arası edebiyat alanında ün yapmış olanları da vardır. Biz, bu denememizde bir hayat hikâyesini nakletmenin ötesinde Atatürk'ün liderliğini sosyopsikolojik bir olay sıfatıyla analize tâbi tutmayı, sosyoloji ve sosyal psikoloji, patolojinin verileri karşısında âdeta bir olay (case) sıfatıyla Atatürk'ün liderliğini, bilimsel ölçülere göre belirlemeyi, olayın böylece teori ve verilere göre analizini yapmayı arzuluyoruz.

Böyle bir analizin, duygusal etkiler dışına çıkarak tam objektif ve bilimsel bir tutum içinde yapılması iki yönden güçlük arz etmektedir: Bir kere böyle bir analizin yapılabilmesi, liderlik olgusuna nispetle sosyoloji, sosyal psikoloji, patoloji, tıp, tarih bilimlerine aynı derecede vukufu gerektirdiğinden disiplinler arası bir işbirliğini zorunlu kılmaktadır. İkinci olarak Atatürk liderliği olayının, özellikle bizim neslimize mensup bilim adamları tarafından tam bir objektiflik içinde incelenip belirlenmesi de ayrıca pek güçtür. Zira Atatürk'ün dönemini yetişkin gençler olarak idrak etmiş ve ona meftun olmuş bir nesil, Atatürk liderliğine karşı sübjektif bağlılık duyguları dışına çıkarak tam objektif olamaz.

Karizmatik otorite ve liderlik

2. — Özellikle yabancı yazarlar ve sosyal bilimciler günümüze dek Atatürk'ün liderliğini, Max Weber'in ünlü eserine dayanmak ve 1919'lardan sonra Anadolu'da oluşturulan siyasî otoritenin açıklanmasında, bu eserde yer alan bilgileri¹ o dönemin Anadolu Türk toplumunun oluşturduğu sosyal gruba uygulamak suretiyle, otoriteyi ve bunu kullanan lideri

¹ Max Weber, The Theory of Social and Economic Organization (Edited with an Introduction by Talcoot Parsons), The Free Press, New York, fourth printing) 1966.

karizmatik olarak nitelendirmek yolunu tutmuşlardır; Atatürk'ün bir karizmatik lider olduğunu belirtmek suretiyle, yukarda sözünü ettiğimiz analizin yapılmış bulunacağını ifade etmek istemişlerdir².

Bilindiği gibi Max Weber, insan ilişkilerinin açıklanmasında otorite, cebir gücü, iktidar, fizik kuvvet üzerinde önemle durmakta ve sosyal olguyu izah ederken bunları bir nevi mihver gibi kullanmaktadır. Otorite, insan faaliyetlerinde cebredici, zorlayıcı gücün, fizik kuvvetin kullanılması demektir. Hukukî bakımdan egemenlik ve iktidar, söz konusu otoritenin kullanılabilmesi yetkisini ifade eder. Weber'e göre grup, bir bakıma, otoriteye nispetle rollerin farklılaşması demektir. Grubun normal, mutad üyeleri dışında sorumluluk taşıyan ve bu sebeple otorite kullanan kişiler vardır ve bunlarda en yüksek otoriteyi taşıyan şef ve bazı yönlerden şefin otoritesi altında bulunan ve diğer üyeler üzerinde otorite kullanan idare ediciler yani idarî kadrodur³. Weber'e göre çağdaş batı toplumlarındaki otoritenin karakteri aydınlatıcı bir unsur olarak ele alınmalı ve değerlendirilmede bir atf unsuru olarak kullanılmalıdır. Bu tip, *rasyonel-yasal otoritedir*.

Söz konusu otorite, özetle, düzenin genelleştirilmiş, evrensel, gayri şahsî kurallara bağlı olmasını ifade eder. Otoritenin temel kaynağını kurallar oluşturur. Böylece kullanılan otoritenin meşruluğunu egemen olan, şefleri ve idarî kadroyu da bağlayan söz konusu kurallar sağlar. Otoriteyi kullanan idarî kadro ise bürokrasiyi oluşturur. Böylece sosyal düzen geniş ölçüde olmak üzere bürokrasi ile bağımlıdır.

İkinci temel otorite tibi, *geleneksel otoritedir*. Bu tip otoritede meşruluk, geleneksel nitelikteki otoritenin her zaman mevcut bulunmuş olmasına dayanmaktadır. Geleneksel otoritede de statüler vardır. Ancak bunlar, geleneksel düzenin somut ve geleneksel kurallarına bağlıdırlar. Statülerin üstünde, diğer bir kısım kişilerin hiyerarşik ve keyfi, serbestçe lûtufta bulunmak yetkisini de veren güçleri, otoriteleri mevcut bulunduğu gibi bu kişilere sadakatle uymak mecburidir. Ayrıca otorite alanı ile bunu kullanan kişinin özel alanı arasında açık bir ayırım yoktur.

² Bu konuda kısmen *Dankwart A. Rustow*, Devlet Kurucusu Olarak Atatürk (Prof. Dr. Yavuz Abadan'a Armağan s. 573 ve son); *Mattei Dogan*, Atatürk ve de Goulle "Karizmatik nitelikli iki insan arasındaki benzerlikler" (Türkiye İş Bankası Uluslar Arası Atatürk Sempozyumu 17-22 Mayıs 1981).

³ *Talcott Parsons*, The Social System (The Free Press, New York second printing, 1964, s. 136 ve son.).

Rasyonel-yasal ve geleneksel otorite tipleri yerleşmiş, sürekli sosyal sistem örgütlenme biçimlerini oluşturmaktadır. Sistemler belirli bir alışılmış düzen çerçevesinde işleyip giderler.

Üçüncü otorite tipini, *karizmatik otorite* oluşturur. Karizmatik tip Weber'e göre, "tarifi gereği tamamen kurumsallaşmış, yerleşmiş bir düzenin meşruluk temelleriyle çekişme halinde bulunan bir nevi otorite talebidir". Bu otoriteyi talep eden, tesis eden lider de karizmatik lider olur ve bir anlamda ihtilâlcidir. O halde karizmatik lider bir nevi sapııcıdır; içinde yer aldığı, çalıştığı toplumun yerleşmiş yönlerine karşı bilinçli bir muhalefet yürütmekte ve bunu yerleştirmeye çabalamaktadır.

Açıkladığımız gibi karizmatik lider yukarda açıklanan nitelikte bir davranış biçimini ortaya koyan, buna uyulmasını kesin bir görev olarak yerleştirmek isteyen, kendisini izleyenlerden meşruluk ve moral destek talep eden kimsedir.

Dikkat edilmelidir ki, Weber'e göre karizmatik otorite ve karizmatik liderlik birbirinden ayrılmaz kavramlardır. Liderin karizmatik vasfı onu takip edenler tarafından kabul edilecektir. Ancak bu, demokratik anlamda, lideri takip edenlerin açık iradeleriyle belirlenmiş bir rıza değildir ve fakat onların borcudur; görevidir. Bu tanıma, aslında liderin otorite talebinin meşruluğunu oluşturan unsurdur. Liderin etrafında yer alan idarî kadronun mensupları adeta birer havari gibidirler; onlarda da bir hedefe ulaşmanın heyecanı veya lidere olan sadakat duygusu yahut her ikisi birlikte vardır. Sözü geçenlerin faaliyetlerine lider sınırlar koyar. Karizmatik hareketler ücret veya ganimet dağıtmak yollarıyla desteklenir.

Böylece, Weber'e göre, ihtilâlcı bir güç olarak, kurumsallaşmış düzenlerin istikrarını bozmak amacını taşıyan karizma, meşru bir otorite kaynağı olmaktadır. Karizma, kurulu düzende statülerde rasyonel veya geleneksel olarak sahip olanlara karşı bir ferdin otoritesini tesis etmektedir. Ancak karizmatik otorite zamanla, rutinleşme yoluyla giderek, liderin kişiliğinden ayrılacak ve objektif bir kurumsal yapı haline dönüşüp yerleşecektir.

Yukarda da açıklandığı üzere, bir kısım yazarlara göre⁴ Atatürk, karizmatik otorite kullanmış olan karizmatik bir lider tipindedir.

Karizma ve karizmatik liderlerin nitelik ve karakterleri üzerinde yazılmış eser ve düşünceler küçük bir kısım farklarla birlikte esasta birbirine

⁴ Frank Tachau, (Atatürk as a charismatic Leader) bu yazarlar arasında sayılmalıdır.

çok benzemektedir; özetlemek gerekirse: Karizmatik otorite kullanımından kaynaklanan karizmatik otorite istisnâ bir kutsallığa, liderin kahramanlığına ve örnek teşkil edecek karakterine, getirdiği düzene toplumun üyelerinin yürekte bağlılığına dayanmaktadır⁵. Karizmanın kendisi ise, kişiyi diğer insanlardan ayıran ve böylece onun ilâhî veya hiç olmazsa çok istisnâ kudret ve vasıflara sahip bulunduğu inanan kişilik nitelikleridir⁶. Lider, bir misyonla ilâhî yönden görevlendirildiğini açıklayarak taleplerde bulunduğu karizmatik sayılacağı gibi, onu takib edenler adı geçen herkeste bulunmayan karakteristiklere, becerilere, kişilik özelliklerine sahip bulunduğu inanıp bunu kabul ettikleri takdirde de karizmatik sayılır. Ancak karizma liderin sıfatından, kişiliğinden kaynaklanır; yoksa bu tâbir liderin ulaşmak üzere mücadele ettiği amaca atf suretiyle kullanılmaz. Bu sebeptir ki, hedefleri birbirinden çok farklı olan Hitler, Napolyon, Roosevelt karizmatik liderler sayılmışlardır. Gene yukarıda açıkladığımız gibi, karizma sosyolojik yönden kişiyi değil ve fakat belirli bir otorite tipini ifade için kullanılmıştır⁷. Özellikle Weber'in yaklaşımı böyledir.

Yine yukarıda Weber'i açıklarken belirttiğimiz gibi, karizmatik otorite geçici, istikrarsız ve ekseriya ihtilâlcî sosyal durumlara tekabül etmektedir. Karizmatik otoriteyi ve liderleri meydana çıkaran olgular; bu itibarla, toplumsal değer ve inançlarda değişmeler, siyasî ve ekonomik istikrarsızlıklar ve sosyal buhranlardır. Bu sebeple karizmatik otorite demokrasi dışı yöntemdedir.

Merlin Krüger-Frieda Silbert'in açıkladıkları gibi lider meşruiyetini aramaz; bunu talep eder, yani bu sözün anlamı liderin meşruiyet kazanmak için ayrıca çaba göstermediğidir. Ancak karizmatik lider misyonunu yerine getirebildiği takdirde ve sürece otoritesini muhafaza edebilecektir. Rasyonel-yasal ve geleneksel otoritelerden farklı olarak burada idare eden ve edilen arasındaki bir ilişki ve bu ilişkide de *alan* ve *veren* vardır. Hattâ bu alışveriş karşılıklıdır.

Karizmatik otorite geçici ve şahsî olduğu için zamanla siyasî devamlılık ve süreklilik problemleri mutlaka ortaya çıkacak ve karizmatik otoritenin rasyonel-yasal veya geleneksel otoriteye dönüşmesi zarurî olacaktır.

⁵ *Sulhi Dönmezer*, *Sosyoloji*, 10. bası, İstanbul 1990 s. 298 ve son.

⁶ *Merlin Krüger-Frieda Silbert*, *Charisma*, (*Ancyclopedia Americana*, c.6, s. 296).

⁷ İktidar, Kudret başkalarının fiil ve hareketlerini etkileyerek değiştirme yeteneği olarak da tarif edilmektedir.

Karizmatik otorite ve liderlik mi?

3.— Karizmatik otorite ve liderlik hakkındaki bu açıklamalardan sonra Atatürk'ün liderliğinin ve kullandığı otoritenin karizmatik karakterde olup olmadığını gözden geçirmek gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya savaşı sonunda mağlûbiyetinden sonra ülkede büyük bir otorite buhranı, boşluğu meydana gelmişti. Ülkesi düşman tarafından işgal edilmiş, kendisi düşman tehdidi altında bulunan Halife-Padişah'ın ülkedeki otorite ve liderliği sadece nominal hale gelmişti. Padişah'ın kullandığı otorite 19. yüzyılın ikinci yarısında ve yirminci yüzyılın başındaki anayasa hareketleri dolayısıyla, Max Waber'in tasnifine göre rasyonel-yasal ve geleneksel otoritelerin karışımı niteliğinde idi. Mağlûbiyet ve meydana gelen sosyal olaylar sebebiyle, bu otoriteyi vevaset yoluyla elde etmiş bulunan ve fakat gerçekte fiilî liderlik yeteneklerine sahip bulunmayan Padişah acınacak halde idi. Ayrıca otoriteyi kullanacak durumda da değildi.

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde bu dönemde düşmana karşı kısmî mukavemet hareketleri başlamıştı. Hareketler çerçevesinde kullanılan otorite cebir şeklindeki güç ve kudret idi⁷. Oysa kaynağı sadece cebir ve güce dayalı iktidarlarda da, otorite zamanla erimeye ve çözülmeye mahkûmdur⁸.

⁸ Bilindiği gibi liderlerin kullandığı iktidarın muhtelif şekilleri vardır: İnsanların ilişkilerinde kullandıkları etkileme kudret ve gücü sosyal psikolojide beş grupta toplanmaktadır:

İletişim gücü: Elde bulunan iletişim araçlarıyla, kişileri etkilemek suretiyle, onların fiil ve hareketlerini değiştirmektir. İnsanların, genel olarak inanç ve tutumlarına uygun surette hareket etmeleri dolayısıyla ve inanç ve tutumlar da geniş ölçüde olmak üzere insanların tasarruf etmekte buldukları iletişim araçlarıyla belirlendiğinden, iletişim gücü çok önemli bir kudret kaynağı olmaktadır. İletişim araçlarını beceriyle kullanmak suretiyle iktidarda bulunan kimseler fertlerin inanç ve tutumlarını, kendilerinin arzu ettikleri şekilde hareket etmelerini sağlayacak surette değiştirebilirler.

Kişileri kendisiyle özdeşleşmeye yönelme kudret veya gücü: Bir kişinin ve tabii olarak liderin, diğer kişilerce pozitif bir yollama konusu haline getirilmesini ifade eder. Kişide tahrik edilen *liderle özdeşleşme duygusu*, onun davranış ve eylemlerini etkileyecek ve lidere belirli bir miktar kudret sağlamış olacaktır. (Bu hususta bk. *Sulhi Dönmezer*, Sosyoloji, 10. baskı 1990 s. 104 ve son.)

Meşru kudret ve güç: Meşru kudret, değişik hal ve şartlar içerisinde, kişilerin davranışlarının sevk ve idare etmek hususundaki sosyal anlaşmalardan kaynaklanan güce verilen isimdir. Bu kudret sınırlıdır. İnsanların kudreti kullananların belirli bir hususta karar vermek ve toplumun bunları kabul etmek mecburiteyetinde bulunduğu inandıkları hallerde kuvvetli ve güçlü olur.

Eksper kudret ve gücü: Belirli işleri yapabilmek hususundaki beceriler, kişilere maddî imkân sağlamakla beraber prestij ve kuvvet de temin ederler.

Mustafa Kemal Atatürk'ün daha işin başlangıcındaki temel misyonu bu mukavemet hareketlerini güçlendirmek, sosyolojik anlamda hemen yapılaştırmak ve meşru bir otoriteye bağlamak olmuştur. Bu maksatla da hiç vakit geçirilmeksizin hukuk araçlarına başvurulmuştur: Seçim veya seçime benzer bir usul ile millî iradeyi temsil edecek bir meclis kurmak ve onun tarafından kullanılacak meşru bir kudrete dayalı otoriteyi yapılaştırıp tesis etmek.

Dikkat edilmelidir ki, Atatürk millî hareketin daha başlangıcından itibaren bir karizmatik iktidarın tesisi peşinde olmamıştır. Çanakkale savaşlarından kaynaklanan kişisel karizmasını kullanmak suretiyle karizmatik otorite tesisi çabasında bulunmamıştır. Karizmaya dayalı kişisel otorite ve liderlik tesisi yolunda ise hiç olmamıştır. Bir kere başlangıçta Padişahın kurallara ve geleneklere dayalı otoritesini reddetmiş değildir. Hal ve şartların ortaya çıkardığı korkunç otorite boşluğu bertaraf edilmeden millî mukavemetin teşkilâtlandırılmasının mümkün olamayacağı, Atatürk ve arkadaşları tarafından, sahibi oldukları engin savaş tecrübeleri dolayısıyla bilindiğinden, Padişahın otoritesini açıkça reddetmeden boşluğun doldurulmasına girişilmiştir.

Bu boşluk nasıl doldurulacaktı?

Mustafa Kemal ve arkadaşları söz konusu otorite boşluğunu daha başlangıçtan itibaren şahsî karizmalarına dayalı ve otorite ve kudret elde etmenin bütün şekillerini de kullanmak suretiyle doldurmaya çalışmak yerine, Max Weber'in otorite tasnifinde birinci sırada ifade ettiği rasyonel-yasal otorite tipini kurmaya çalışmışlardır. Yetkilerin, ne kadar üstün kişisel vasıflar taşımış olsalar da, liderde ve etrafındakilerde değil ve fakat millî iradenin temsilcisi olduğu imajı her zaman vurgulanan bir meclisin meydana getireceği objektif kurallarda bulunmasına çalışılmıştır. Bizce Büyük Millet Meclisi'nin mutlak olarak uyguladığı otorite rasyonel-yasal nitelikte olmuştur. Mustafa Kemal'in kişiliğindeki karizmanın böyle bir otoritenin oluşmasını, tesisini kolaylaştırdığını, elbette ki, ifade etmelidir.

Ödül verme ve cebir kullanma kudret ve gücü: Liderin kullandığı araçlarından birisini de diğer kişileri ödüllendirmek veya cezalandırmak, onlar üzerinde cebir ve kuvvet kullanabilmek otoritesi yeteneği oluşturur. Ödüllendirme ve cezalandırmanın kişilerde psikolojik değişme ve davranış uyumu veya uyumsuzluğu sağladığı bilinmektedir. (Bu bilgiler hakkında bk. *Kenneth J. Gergen-Mary M. Gergen, Social Psychology, Harcourt Brace Jovanovich, s. 312 ve son; Sulhi Dönmezer, Sosyoloji s. 301 ve son.*)

Bizim görüşümüz şudur ki, İstiklâl Savaşı'nın zaferle sona erişine kadar geçen dönemde tesis edilen otorite rasyonel-yasal niteliktedir ve bunun uygulandığında Mustafa Kemal'in kişisel liderlik karizması temel faktör olmamıştır; ama elbette ki, etkili bulunmuştur.

İstiklâl Savaşı'nın sona erişinden sonra Cumhuriyet'in ilânı ve inkılâpların teker teker gerçekleştirilmesi, rasyonel-yasal nitelikteki otoritenin karizmatik karaktere dönüşmesini ifade etmişmidir?

Bilindiği üzere Max Weber'e göre çağdaş yapısal düzenin karakteristiği rasyonel-yasal otoritenin nisbî egemenliğidir. Kişi özgürleri, piyasa ve pazar ekonomisi, akademik hürriyetler ve basın hürriyeti ve diğerlerinin varlığı böyle bir otoritenin yürütülebilmesine bağlıdır. Ancak bu çeşit otoritenin de meydana çıkarabileceği bir kısım sakıncalar mevcuttur; rasyonel-yasal otoritenin parçalanması, otoritenin karakterinde giderek değişmelerin meydana çıkması mümkündür. Rasyonel-yasal otorite sanayi işçisini, işverenin keyfi otoritesinden kurtarıırken, işçi kuruluşları liderlerinin sultası altına da sokabilmektedir. Rasyonel-yasal otorite değişirken karizmatik hareketler de ortaya çıkabiliyor. Meselâ yerleşmiş bir düzen yaygın nitelik almış suçlarla sarsılıp yerleşmiş rutinler, beklenti ve semboller çözülmeye başladığında yaygınlaşabilecek psikolojik güvensizlik insanları karizmatik hareketlere bağlanmaya, bunlarla bütünleşmeye yatkın hale getirebilir.

Rasyonel-yasal otorite düzeninde meşruiyetin temelinde serbest seçim vardır. Serbest seçim ise kişisel çekicilikleri, karizmaları ile kitlelere yaklaşabilen parti liderlerini ortaya çıkarmakta ve adı geçenler belirli derecede karizmatik lider tipine yaklaşmaktadırlar. Dikkat edilmelidir ki, günümüzde de seçimlerde parti liderleri belirli bir ölçüde ihtilâlcî, hiç değilse toplum düzenini değiştirci önerilerle halkın huzuruna çıkıp oy istemektedirler.

Bu girişten sonra yukarda açıkladığımız sorunun cevabına geçelim.

1924 Teşkilâtı Esasîyesi ile cumhuriyet rejimi kurulduktan ve Osmanlı siyasi düzeni tasfiye edildikten sonra, birbirini izleyen ve toplum bakımından yapıyı değiştirmek amacını güden inkılâplar yapılmıştır. Ancak bütün bunlar bizce rasyonel-yasal otoritenin karizmatik otoriteye dönüşmesini ifade eden hareketler olmamış, bütün değişme teklifleri hukuk çerçevesinde yani kurallar marifetiyle ve kuralların egemenliği altında gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Kullanılan otorite *meşru kudrettir*. Fakat bunun yanında

iletişim gücü, özdeşleştirme gücü ve bazan cebir de kullanılmıştır. Ancak bunların hepsi yasal nitelikte olmuştur⁹.

4. — Düşüncemizin tam anlaşılması için şu hususu bir kere daha vurgulamak istiyoruz: Atatürk'ün liderliği rasyonel-yasal bir otorite düzeninin liderliğidir. Atatürk'ün kişiliğinde çok güçlü bir karizma vardır ve fakat otorite münhasıran bu karizmaya dayanmakta değildir. Tam tersine Atatürk ve arkadaşlarının bu karizmaya dayanmak yerine hemen rasyonel-yasal bir otorite tesis etmek, başlangıçta kesinlikle ihtilâlcî gözükmemek ve bu otoritenin araçlarıyla hedefe ulaşmak amacını güttükleri âşikârdır. Rasyonel-Yasal otoriteden ayrılmak eğiliminin ortaya çıktığından şüphe edildiği andan itibaren, Atatürk ile en yakın arkadaşları arasında çözülme ve ayrılmaların meydana çıkmaya başladığı görülüyor.

Yetiştirilen liderler ve kendi yollarını açan liderler

5. — Bilindiği üzere toplumsal gruplar içinde belirli sektörlerde, bu kısımlara özgü becerilere sahip liderler çıkar. Liderler, belirli kişisel vasıfları ve içinde buldukları hal ve şartların sağladığı imkân ve fırsatlar dolayısıyla ortaya çıkmaktadırlar. Ashında, insanda iktidar ve güce sahip olmak, otorite kullanmak ihtiyacı esasen vardır. Toplum, sosyal grup bakımından da, çeşitli alanlar itibarıyla, liderlik vazgeçilmez bir ihtiyaçtır ve bu sebeple gruplar içerisinde mutlaka iktidara dayalı farklılıklar olacaktır. Bazı kişilerin diğerlerine nazaran daha fazla karar vermek iktidarına sahip bulunmaları, böylece toplum içerisinde bir farklılığın ortaya çıkması zorunludur. Eğer herkes birbiri üzerinde eşit iktidara sahip bulursa idi, toplum istikrarlı bir örgütlenme olarak varlığını sürdüremezdi.

İşte bu sebeptendir ki, toplum, geniş ölçüde olmak üzere, belirli usullere göre, liderlerini ortaya çıkarmakta yani seçilmiş, tayin edilmiş liderler belirlenmekte ve fakat bunların yanında yine bir kısım liderler kendi hazırlıkları, çabaları, mücadeleleri sonucu statülerini kazanmaktadırlar.

Sosyal psikolojinin belirttiği üzere lider, liderlik vasıflarına sahip olan kişidir. Bu nitelikler ise tesadüfî değildir; sistematik bir eğitim veya hayatta kazanılan tecrübeler ve yetişkinlik sonucudur. Bu sebeptendir ki, toplumsal gruplar çok sayıda kişiyi lider olarak yetiştirmektedirler. Amerika'da Harward, Columbia, İngiltere'de Oxford ve Cambridge Üniversiteleri, Türkiye'de tarihen Enderun, sonra Mülkiye, Harp Okulu ve Harp Aka-

⁹ Bak. not 8.

demileri bu fonksiyonu yerine getirmişlerdir ve bugün de diğer eğitim kurumlarıyla birlikte getirmekte devam etmektedirler.

Atatürk, bu bakımdan hem yetiştirilmiş ve hem de otorite ve iktidar yolunu kendi güç ve mücadelesi ile açmış bir liderin vasıf ve özelliklerini aynı zamanda taşımaktadır. Bir kere Silâhlı Kuvvetler mensubu olarak, her subay için olduğu gibi, eğitimde liderlik vasıflarının geliştirilmesi temel unsur teşkil etmiştir. Subaylar rütbelerini giderek, yavaş yavaş ve liderlik vasıflarını belirtebildikleri ölçüde kazanırlar veya kazanmalıdırlar. Böylece liderlik vasıfları adı geçenlerde sistematik bir eğitim sonucu teessüs eder. Atatürk aynı zamanda savaşlarda aslı roller alıp birliklere komanda ederken de liderlik vasıflarını ve karizmasını pekiştirmiştir. Özellikle Çanakkale Savaşları'nda kişisel liderlik vasıflarını geniş kitlelere tanıtmış ve kabul ettirmiştir.

Kişisel liderlik vasıfları ve Atatürk

6. — Burada kişisel liderlik vasıflarının nelerden ibaret bulunduğunu belirtmek için ayrıntılı izahlarda bulunmak tebliğimizin amacını aşacaktır. Ancak şu kadarını belirtelim ki, değişik alanlarda liderlik ayrı vasıf, özellik ve becerileri gerektirmektedir ama, bütün liderlik alanlarına ortak özellikler de vardır. Bu özelliklerin Atatürk'te çok ileri derecede mevcut bulunduğu görülüyor:

Elde edilmesi istenen hedefe ulaşmak hususunda *yüksek derecede güdülenmiş olmak* başta gelmektedir. Bu güdülenme hattâ bazan bir sapma niteliğinde ve kişiyi hayatın diğer alanlarına karşı ilgisiz kılacak surette güçlü de olabilir. Eğlenceden, aile sorumluluklarından uzak kalmak, sadece hedefe yönelik faaliyetlere konsantre olmak, bu sebeple hayatın birçok basit zevklerinden uzaklaşmak şeklinde tezahür edebilir. Hayat hikâyesi, bu özelliklerin Atatürk'ün kişiliğinde yer tutmuş bulunduğunu göstermektedir. İstiklâl Savaşı'nda temel motivasyon vatanın kurtarılması, düşmanın millî misak sınırları dışına atılmasıdır. Bu hedefe ulaşılmasından sonra ikinci temel hedef medenî bir hukuk devleti rejiminin kurulması ve buna yönelik güdülenmedir. Bununla birlikte toplumun çağdaş uygarlık düzeyi üzerine çıkarılması hususunda yapılacaklara ilişkin olmak üzere değişik alanlara yönelik güdülenmeler söz konusudur. Böylece Atatürk aralarında bir irtibat bulunsa da çok sayıda hedeflere yönelik olarak güdülenmiş bulunuyor.

Liderliğin ortak kişisel özelliklerinden birisini oluşturan değişik faaliyet alanlarının birisi üzerinde gerektiğinde konsantre olmak özelliği de, Atatürk'te en ileri derecededir. Ortak özelliklerinden en önemli birisini oluşturan azim ile ve hiçbir istisna yapmaksızın, bıkmadan bir faaliyeti sürdürebilmek yeteneği de Atatürk'ün kişi özelliklerinden birisi olarak hayat hikâyesinin muhtelif aşamalarında yer almaktadır.

Ancak, kendini devamlı olarak işe verebilmek, azimkârlık kavramları ile katılığı birbirinden dikkatle ayırmak uygun olacaktır. Katılık gerektiğinde davranış biçimini değiştirmek hususundaki yetersizlik olarak tanımlanabilir. Atatürk'te azim yeteneği, belirli güdülenmelere bağlı olarak, eski deyişle "ikdam" üzere hareket edebilme şeklinde tezahür etmektedir. Bu davranış, yanlışlığın tespit olunduğu hallerde, davranış biçimini değiştirmeyi de içerir. Atatürk'ün dil konusundaki tutumu buna ait çok güzel bir misal teşkil etmiştir.

İki çeşit liderlik ve Atatürk

7. — Yukarda da açıkladığımız gibi Atatürk hayat dönemleri içinde hem belirli bir alan için yetiştirilmiş liderdir ve hem de siyasette liderlik yolunu kendi azim ve iradesiyle açmış bulunan bir liderdir. Bu sebeplerdir ki, bu iki nevi liderlik özelliklerinin bir nevi sentezini şahsiyetinde gerçekleştirmiş bulunmaktadır: Yetiştirilmiş ve tabir yerinde ise, devşirilmiş olan liderler az saldırgan, aslında muhafazakâr olurlar. Bir yazarın dediği gibi bunlar "yeni bir savaşı eski silâhlarla yapanlar gibidirler ve statükonun devamını isterler"¹⁰. Yollarını kendi güçleriyle açmış bulunan liderler ise bunların tam antitezini oluştururlar. Dikkat edilmelidirki, Atatürk'te temkinli davranış tipi, hareketlerinde gidilecek ve durulacak yeri isabetle ve basiretle tayin etme kabiliyeti en yüksek derecededir. Kadın konusunda gerçekleştirilen inkılâp hamlelerinin son derecede dikkatli olarak yürütülmüş bulunması ve bu alanda Türk toplumunda yerleşmiş tutumlarla zıtlasılmaması, yetiştirilmiş liderlik özelliklerini yansıtır. Buna karşılık yeni devlet düzeninin kurulmasındaki cesur hamleler, inkılâplar gerçekleştirilirken bunlara karşı dirençlerin kırılmasındaki kararlılık, kendi yolunu açan liderin özelliklerini yansıtır ve böylece ortaya bir sentez çıkmış oluyor.

8. — Dikkat edilmelidir ki, yetiştirilmiş liderlerin kişisel özellikleri belirli bir eğitim plânına göre adeta inşa edildiği halde, kendi yolunu azim

¹⁰ *La Pierre-Farnsworth, Social Psychology, third edit, 1949, s. 256 ve son.*

ve iradesi, mücadele kabiliyeti ile açan liderlikte hem kişisel özellikler faktörü ve hem de içinde bulunulan tarihi dönemin ortaya koyduğu hal ve şartların ortak etkisi, adeta iki nevi faktörün bir nevi sentezi söz konusu olmaktadır: Bugün üzerinde uzlaşma olan teorik görüşe nazaran kişinin sahibi bulunduğu liderlik vasıflarıyla toplumun o anda içinde bulunduğu durumun şartları, sorunları bir etkilenişim (enteraksiyon) halindedir. Zamanın karakteri, kişiliklerinde belirli özellikler bulunan kişilerin lider olmalarını sağlamakta ve bu potansiyeli taşıyanlardan hangisinin lider durumuna geçebileceğini tayin etmektedir. Aslında sosyal psikolojide kişilerin ne suretle kudret, otorite kazandıkları hususunda iki ayrı yaklaşımı ve bu ikisinin sentezini belirten görüşü sunmuş bulunuyoruz. Bugün genel görüş bu ikisinin birbiriyle bütünleştirilmesidir.

Bu bakımdan Atatürk'ün liderliğinde bu sentezin ne surette gerçekleştiği kolaylıkla tespit edilebiliyor. Atatürk'ün liderlik potansiyelinde beceri önce kendisini Çanakkale'de gösteriyor ve onun yüksek derecede karizma elde etmesini sağlıyor. Gençlik döneminden itibaren yetişmesi süreci içerisinde askerî kadro, Atatürk'ün liderlik yeteneğine esasen inanmıştır. Nitekim 1919'un paşaları Anadolu'daki mukavemet hareketlerini örgütlendirmek fikri üzerinde birleştikleri zaman liderin tayininde hiçbir zorluk ortaya çıkmıyor.

Her dönem, liderlik potansiyelini taşıyanlardan hangisinin lider olacağını belirlediğine göre, 1919'ların Türkiye'sinin sosyal şartları yani o dönemdeki siyasî kaos, uygun bir askerî strateji ile yurdun kurtarılması sorunu, Atatürk liderliğini ortaya çıkarmıştır. Bir yazarın dediği gibi "belirli bir zaman süresi içinde lider olacak kişi, bu belirli zamanın özel şartlarına göre liderliği oluşturacak vasıflara sahip bulunandır"¹¹. Tarih liderlerin hayat hikâyeleri değildir; fakat tarih liderleri imal etmektedir.

Liderlik stilleri ve Atatürk

9. — Burada liderlik stilleri üzerinde bir miktar durarak Atatürk'ün liderlik stilini belirlemeye çalışmak uygun olacaktır:

Fiedler, stilleri arasındaki tezatları işaret ederken liderleri iki kısma ayırmıştır¹²: Bir kısım liderler *amacı vurgularlar*¹³. Buna karşılık diğer bir

¹¹ *La Pierre-Farnsworth*, s.g. eser.

¹² Zikreden *J. Gergen-M. Gergen*, s. g. eser, s. 325.

¹³ *Task Oriented*.

kısım ise *ilişkileri vurgulamaktadırlar*¹⁴. Amacı, görevi vurgulayanlar kendilerini bütünüyle amaçlara adanmışlardır ve liderlik faaliyetlerinde iletişim, eksperlik, ödül ve cebir güç ve kudretlerini kullanırlar¹⁵. Buna karşılık ilişkiyi vurgulayanlar, başta insanlar ve kitleler arasındaki pozitif münasebetleri muhafaza hususunda çaba sarfederler ve kitleleri kendileriyle özdeşleştirmek suretleriyle otorite kullanmak eğilimindedirler¹⁶.

Bu iki ayrı stildeki liderlik olaylar karşısında hal ve şartlara ve kişisel karakterlere bağlı olarak aynı derecede başarılı olabilir. Bazı kişilerde ise, her iki stilde de lider olmak kabiliyeti vardır ve Atatürk bu nadir yetenekli kişilerdendir. Atatürk her iki liderlik stilini, kendisindeki potansiyel sayesinde yerine göre kullanabilmiştir. Kitlelerle pozitif ilişkilerini başarı ile sürdürmekle beraber amacına yönelik olarak otoritenin bütün şekillerini kullanmış, hiçbir zaman idarei maslahat yoluna gitmemiş, amacına düz yoldan ulaşmayı ve daima kitlelere doğru söylemeyi tercih etmiştir. Atatürk'ün her iki stili de birlikte olarak kullanabilmesi yeteneği, kişilik yapısının özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Gerçekten Atatürk'ün kişiliği sosyal psikolojide (İnternal) içsel ve (external) dışsal olarak kavramlaştırılmış iki tipten birincisini yansıtır gibi gözükmetedir: depresyonlara düşmenin nadiren meydana gelmesi gibi özellikler ve fizik sağlığın esasta iyi olması gibi. Ancak bu tipteki belirli maddelere tutkunluğun az olması özelliği, alkollü içkiler bakımından Atatürk'te mevcut değildir. Bu tipte kişi kötü ihtimalleri önleyici stratejiler üretebilmektedir. Atatürk'te bu yetenek yüksek derecededir ve askerlikteki eksper güçünden kaynaklanmaktadır.

Yine bu tipte kendine inanç çok güçlüdür. Atatürk'teki nefse güven yeteneğinin ne derecede güçlü olduğu ise bilinmektedir. Atatürk esasen kendine güveni Türk milletinin fertlerine en temel ilke olarak sunmuş bulunmaktadır. "Türk, övün, çalış, güven" derken kendi ruhundaki özelliği, toplumu kendi şahsiyeti ile özdeşleştirmek amacı ile hareket etmektedir.

İçsel tipte olanların politik gruplara ve hareketlere katılma eğilimlerinin de güçlü olduğu bilinmektedir. Nitekim Atatürk'ün siyasete olan ilgisi, otorite kullanma hususundaki ihtiyacının gücü, daha gençliğinden itibaren kendisini gösteriyor ve lider olarak yetişmesinde çok etkin bir faktör teşkil ediyor. Çanakkale Savaşlarında daha yüksek derecedeki kıt'aların komutanlığını talep ederken Alman komutanının (fazla gelmez mi) sorusu-

¹⁴ *Relationship Oriented.*

¹⁵⁻¹⁶ 8 No.lu nota bak.

na cevap olarak (az gelir) cümlesiyle hitap etmiş bulunması bu otorite ihtiyacının yoğunluğuna delâlet eden önemli bir misaldir.

Beceri-liderlik ve Atatürk

10. — Liderlik bütün beşerî ilişki alanlarında söz konusudur. Liderlik bakımından çok önemli unsurlardan birisi de hiç kuşkusuz o alana özgü beceri (ekspertise) dir. Bu itibarla liderlikte başarı sadece gösterilen çabalara, fizik gayretlere bağlı değildir. Tam tersine zihnî faaliyet ile zihnî yeteneğin üstünlüğü ile ilgilidir. Bir yazarın dediği gibi müzik âletinin ne derecede, ne kadar güçle ve ne kadar süreyle üflendiği önemli değildir; önemli olan üflenirken çıkarılan sesin niteliğidir. Ancak sağlık ve yüksek enerjinin çok önemli bir unsur olduğu muhakkaktır.

Bu bakımdan Atatürk'ün kişiliği analize tâbî tutulduğunda durumun şöylece tespit edilmesi gerekeceği görüşündeyiz: 1919 yılında ülkenin durumu Büyük Nutkun başlangıcında belirtildiği gibidir. Yurdun muhtelif yerlerinde başlamış olan mukavemet hareketleri birleştirici bir lider beklemektedir. Herşeyden önce savaşmak söz konusu olduğundan, elbette ki, birleştirici liderin becerili bir asker olması gerekiyordu ve o sırada tarih, bütün hayatı süresince liderlik için yetişmiş, yetiştirilmiş, Çanakkale'de zafer kazanarak üstün derecede karizma kazanmış bir paşayı toplumun önüne çıkarmıştır. Tarihî şartlar, askerî ve siyasî zorunları bir araya getirmiş, içiçe koymuştu. Siyasî şartları kontrol etmeden askerî başarı elde etmek mümkün değildi. Askerî başarı elde etmeden de siyasî şartları düzeltmenin imkânı yoktu. Bu sebeple askerî ve siyasî liderliğin aynı şahısta birleşmesi gerekiyordu. Görülüyor ki, Atatürk liderliğinde askerî beceri en başta gelen faktörü oluşturmuştur. Siyasî liderliğin temelinde böylece askerî beceri vardır. Siyasî liderlik, kendisi ile beraber bulunan sivil ve askerî kadronun yardımlarıyla böylece gelişmiştir. Siyasî liderliğin gelişmesinde ayrıca yine bizzat Atatürk'ün gençliğinden beri içinde bulunduğu siyasî hareketlerin etkili olduğu hususunda da şüphe yoktur. Ayrıca şu hususa da işaret edelim ki, kişisel vasıfların ve tarihî şartların Atatürk liderliğini, *rekabetsiz olarak*, nasıl sağladığını ifade etmiş olmamız, bu liderliğe ulaşmak için Atatürk'ün çabalarını göz ardı etmiş bulunmayı ifade etmez. Atatürk 1919 ve sonrası döneminin liderliğini, toplumun bir ödülü olarak üstlenmiştir ve fakat Atatürk'de, bu istiklâl hareketine karşılık teşkil eden ödülünü vermiştir. Bu ödül harekete sağladığı *prestij gücüdür*. Bazı kişiler isimlerinin dikkat uyandırıcı gücüyle katıldıkları hareketlere prestij getirirler. Atatürk'ün Anadolu'da mukavemet hareketinin başına geçişi, bu hare-

ketin liderliğini üslenişi ve hele belirli bir anda bütün resmî sıfatlarından vazgeçerek bir milliyet ferdi sıfatıyla hareketin başarısı için çalışmaktan başka bir emeli bulunmadığını ifade edişi, Anadolu'daki yeni örgütlenmeye büyük prestij getirmiş ve bazılarındaki tereddütleri yok ederek toplumun güven ve cesaretini büyük ölçüde arttırmıştır.

Böylece liderliği oluşturan davranış biçiminin, geçirilen sosyal tecrübeler sonucu elde edilmiş ve tarihin getirdiği şartlarla bütünleşmiş kişilik ve vasıf ve özelliklerinin bir tezahürü olduğu Atatürk liderliğinde de açık ve seçik olarak doğrulanmakta ve yine liderlik davranışının kişiye özgü vasıfların ve bu vasıfları yaratan sosyal şartlarla birlikte belirli bir zamanın fonksiyonu olduğu anlaşılmaktadır.

Demokratik ve diktatör liderlik ve Atatürk

11. — Sosyal bilimde liderliğe ilişkin çeşitli tasnifler vardır¹⁷. Bunlardan önemli birisi hiç kuşkusuz demokratik ve diktatör liderlik ayrımıdır. Liderlik mevkiinin kuvvet kullanma dışında, mevcut yasal örneklerle uygun surette kurumlaşmış demokratik süreç ve ilerleme usullerine uyularak, kuralına uygun rekabet çerçevesinde elde edildiği ve liderin hukuk kurallarına tam uygun surette hareket ettiği hallerde demokratik liderlik söz konusudur. Buna karşılık siyasî liderin, liderlik mevkiini kuvvet kullanarak sağlamış ve sürdürmekte bulunmuş olduğu hallerde diktatör liderlik vardır. Diktatör lider de halkın bir kısmının desteği olmadan yerini koruyamaz. "Bu itibarla diktatörlük sosyal çözülme ârâzındandır"¹⁸; bir sosyo-psiko-patoloji şeklidir.

Bir kısım batı yazarları Atatürk'ü diktatör olarak tanımlamaktadırlar. Bizce bu tanımlama sosyal durumları, halleri, belirli ve katı modellere uydurma gayretinden kaynaklanıyor. Oysa toplum olay ve olguları bu derecede katı modellerle ifade olunamaz.

Atatürk'ün liderliği herşeyden önce bir sosyo-psiko-patoloji şekli değildir; tam tersine bütünüyle sağlıklı bir sosyal gelişmeye işaret etmektedir. Atatürk'ün 1919 dan başlayan siyasî liderliği ne kuvvet kullanılarak sağlanmıştır ve ne de kuvvet kullanılarak sürdürülmüştür. Tam tersine yukarıda da açıklandığı üzere rasyonel-yasal otorite düzeni kendisini hiç tartış-

¹⁷ *Sulhi Dönmezer*, Sosyoloji, s. 296 ve son.

¹⁸ *La Pierre-Farnsworth*, s.g. eser s. 256 ve son.

masız olarak liderliğe getirmiştir; liderlik için onunla rekabete girişmek hiç kimsenin aklına dahi gelmemiştir. Kurulan düzen daima demokrasiyi hedeflemiştir ve bütün gayretler demokrasiye ulaşmak üzere sarfolunmuştur.

Suistimal ve liderlik

12. — Kısaca değindiğimiz bu hususu, liderlik ve kudretin kötüye kullanılması olgusu yönünden ele alacak olursak, Atatürk liderliğinin yukarıda tarifi yapılan diktatör liderlik biçiminden olan farkı daha da açık şekilde ortaya çıkabilir:

Kudret ve iktidarın suistimal yolunu da nefsinde taşıdığı ve mutlak iktidarın mutlak suistimale götürebileceği hususları sosyal bilimin verilerindedir. Bu sürecin ne suretle geliştiği ve işlediği sosyal psikoloji eserlerinde ayrıntılı biçimde izah ediliyor¹⁹. Bu izahlar arasında en önemlileri, kudret sahibinin, iktidarı taşıyanın zamanla hedefin faaliyetleri bakımından kendisinin çok etkin olduğuna inanması, böylece hedefi daha az değerli görmeye başlaması, hedefle arasına mesafe koyması, nefesine biçtiği değeri abartması, kendisi dışında kalanları çok küçük görmeye alışması ve hattâ kendisini ortak ahlâkiyet sınırları dışında mutalâa etmesidir. Bu sebeptendir ki, bazı kuruluşlarda liderlik mevkiinin aynı kişi tarafından ancak belirli sürelerle işgal edilebileceği hukuk kurallarına bağlanmıştır. Bir zamanlar üniversitelerimizde uygulanan ve bizce çok uygun sonuçlar vermiş bulunan dekanlıkta, rektörlükte rotasyon sisteminin temelinde de bu gerçek vardır.

Atatürk 1919'dan ölümüne kadar sürdürdüğü liderlik dönemi çerçevesinde gerçekleştirilen bütün başarıları Türk toplumuna maletmek, bütün bunların onun eseri olduğu hususunda daima çaba göstermek ve bu hususu vurgulamak yolunu tutmuştur. "Ne mutlu Türküm diyene" diye haykırdığı zaman sürekli savaşlardan yıpranmış, ekonomik gücü çok azalmış Türk halkı, dünyanın en gururlu bir toplumu olarak kendisini bütün cihanla başa çıkabilecek birgüçte görmekte idi. Diktatörlere has olan kendini hergün biraz daha büyük görme, ilâhlaştırma, herşeyi kendi hesabına kaydetme eğiliminin zerresi Atatürk'te mevcut değildir ve kendisini kudretin kötüye kullanılması sürecine hiç bir suretle kaptırmamıştır.

¹⁹ *David Kipnis, The Powerholders, Chicago University Press 1976.*

Lider ve toplum arasında alışveriş

13. — *Fiedler*'in liderlik konusunda açıkladığı önemli bir hususa Atatürk liderliği bakımından da eğilmek suretiyle bu incelememizi bitirmek istiyoruz:

Fiedler'e göre liderle kendisini takib edenler arasındaki ilişki, çok nadir haller müstesna, sabit değildir. Liderlik ile onu izleyenler arasında adeta bir iş anlaşması, bir alışveriş ilişkisi vardır. Bu ilişkinin devam edebilmesi için her iki tarafın da mümkün olduğu kadar çok kazanması şarttır. Siyasî liderlik bakımından tarafı oluşturan millet yönünden kazanç iyi, yerinde politikaların üretilmesi, askerî bakımdan zaferdir. Lider, amaçların gerçekleştirilmesi hususundaki katkısına göre yerini koruyabilir. Zira statü, şöhrat, itibar, prestij ve hattâ bazan maddî karşılıklar grubun lidere verebileceği ödüllerdir. Lider, grubu, amaçlarını gerçekleştirmek suretiyle ödüllendirdikçe, grup da buna karşılık onu iktidarın yetkileriyle ödüllendirir. Toplumun otorite yapısı ne olursa olsun, bu süreç geçerlidir.

Türk milleti Mustafa Kemal'e Atatürk soyadını verdiği zaman öksüz kalmışlığın ortaya çıkardığı noksanlığı gidermek üzere bunu yapmış değildir. Tüm tersine dünyanın en gururlu milleti liderine kendisine sağladığı ödüller karşılığı en büyük ödülü vermiş, onu bütün Türklerin atası sıfatıyla taçlandırmıştır.

Liderlik kredisi ve Atatürk

14. — Başarılı liderin toplum için gerçekleştirdiği ödüller, özellikle bunların ekonomik tabiatta olanları, gruba dahil olanların beklentilerini artırır; yeni beklentileri ortaya çıkarır. Liderliğe bağlanan insanlar herşeyi ondan beklemeye başlarlar. İnsanlara herşeyi vermek mümkün olmadığına göre başarılı olan lider adeta kendi eliyle sonunu hazırlamış olur.

*Hollander*²⁰ bu paradoksu çözmek için özetle şöyle diyor: Liderliğin zaman içerisinde gruba sağladığı faydalar adeta bir bankaya yatırılmış para gibidir; böylece kredi almak üzere bir fon oluşturulmuştur. Bu kredi, liderliği halkın beklentilerinden sapmak hususunda iktidarlı kılmış olur. Ancak sapmanın birikmesi bir yandan da krediyi azaltıp hattâ tüketebilir.

Bu bakımdan Atatürk liderliği değerlendirildiğinde bir kere birikmiş kredinin çok yüksek olduğu görülüyor. O kadar ki, İstiklâl savaşı

²⁰ *Hollander*, Competence, Status and Idiosyncrasy Credit (Psychological Review, 1958; zikreden J. Gergen-M. Gergen, s. 8. eser).

sonra kendisine edebî başkanlık, padişahlık dahi teklif olunabiliyor. Sonra "milletin atası" sıfatı tevcih ediliyor. Türk geleneğinde atanın kredisi hiç bitmez. İstiklâl savaşının zaferle bitmesi ve insanların bütün dünya karşısında başları dik olarak gururla yaşamak imkânına kavuşmalarında Atatürk'ün oynadığı rolün azameti bu krediyi artırıyor. Türk milleti gibi, gururlu olmanın kültürünün en önemli parçasını oluşturduğu bir halk için, bu durumun önemi olağanüstüdür ve bu bakımdan açılan kredi de sonsuz olmuştur. Atatürk inkılâpları olarak ifade edilen sosyal değişme önerilerinin ashında bir iki münferit direnme dışında ciddî bir mukavemet görmeden gerçekleşebilmesi, Atatürk liderliğine açılmış bu kredi dolayısıyledir. Ayrıca İstiklâl savaşından başı dik çıkmış Türk milleti ekonomik yönden gerçekten yoksul durumda idi; bundan sonra da "nisbî yoksunluk" teorisinin işlemlerini sağlayacak bir gelişme ve bunun neticesi olarak da beklentilerin yükselmesi olayı gerçekleşmemiştir. Beklentilerin yükselmesi olayının gerçekleşmesi için Atatürk'ün gösterdiği yolda 1960'lara kadar gelmek gerekmiştir. Atatürk'ün hayat süresi bu beklentilerin gerçekleşmesini mümkün kılacak derecede uzun da olmamıştır. Atatürk daha uzun süreler yaşasa ve beklentiler, bugün olduğu gibi çok kabarsa idi olaylar nasıl şekil alırdı? Bu hususta tahminlerde bulunmaya girişmek bilimsel bir tutum olmayacaktır.

Sonuç

15. — Biz bu incelememizde Atatürk araştırmaları bakımından yeni bir alana sadece işaret etmek ve genç araştırmacıların ve özellikle sosyolog ve sosyal psikoloji uzmanlarının dikkatini konuya çekmek istedik. Değerlendirmelerimiz, teşhislerimiz ve vardığımız sonuçlar eleştirilirse herkesten çok biz mutlu olacağız.

